

ДОСЛІДНИЦЬКІ НОТАТКИ

УДК 94 (477)

Сергій Павленко

НОВА ВЕРСІЯ ПРО ПРИЧИНИ ФІГУРУВАННЯ І. МАЗЕПИ У СУДОВІЙ СПРАВІ ПРО ЗРАДУ О. ЗАГОРОВСЬКОЮ СВОГО ЧОЛОВІКА

Гетьмана Івана Мазепу добре знають в Європі та на інших континентах завдяки творам відомих письменників, художників. Їх привабив любовний сюжет часів його молодості, невдачі, падіння та злету володаря булави. Автор, вивчаючи реалії 1660-их років, дійшов висновку, що, швидше за все, тридцятирічний Мазепа був посередником у стосунках свого спонсора, білоцерківського старости князя Дмитра Вишневецького із заміжню Оленою Загоровською. Вона не могла розлучитися з нелюбим чоловіком, бо католикам заборонялося це робити. Мазепа возив їй дорожочіні подарунки не від себе, а від відомого у Польщі магната. Після навчання у Європі за спонсорські кошти він не міг мати стільки золота та срібла, аби задобрювати ним улюблену жінку та її слуг. Однак поширена про нього мемуаристом Яном Пасеком вигадка зіграла загалом позитивну роль у поширенні відомостей про складну долю українського правителя. Вона додала його біографії інтриги, неординарності. Тому не випадково він став героєм багатьох поем, п'єс, романів.

Ключові слова: Мазепа, Олена Загоровська, кохання, Дмитро Вишневецький, зрада, шлюб, подарунки.

У XVIII – XIX століттях з легкої руки Вольтера¹ в Європі набула поширення як найвірогідніша скандально-романтична легенда, пов'язана з подробицями особистого життя гетьмана.

«Потім була викрита одна інтрижка, яку він (Мазепа. – Авт.) мав з дружиною якогось польського шляхтича, – писав автор «Історії про Карла XII»² у 1731 р. Цей чоловік наказав його повністю голого прив'язати до спини дикого коня й пустив його скакати в такому стані. Кінь, що походив з України, туди й повернувся та привіз туди Мазепу, напівмертвого від втоми та голоду. Кілька селян його врятували. Він довгий час залишався в них і відзначився в багатьох походах на татар»³.

Ця фабула стала основою або поштовхом для написання літературних творів Андрі Констан д'Орвілем («Спогади Аземи, що містять різні анекдоти правління Петра Першого, імператора Росії, та імператриці Катерини, його дружини», 1764⁴

1 Небелок М. Мазепа в оцінці Вольтера // Український історик. 1987. №1–4. С.72.

2 [VOLTAIRE]. Histoire de Charles XII. Roi de Suede, par Mr. de V***. A Basle. Christophe Revis. 1731. 2 vols.

3 Voltaire. Histoire de Charles XII, roi de Suede. P.: De l'imprimerie et de la fonderie stereotypes de Pierre DIDOT l'aîné, et de Firmin DIDOT, 1802. P. 162–163; З українознавчого доробку Вольтера / Опис України та повідомлення про Мазепу в «Історії Карла XII» Вольтера // Луняк Є. Козацька Україна XVI – XVIII ст. очима французьких сучасників: хрестоматія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. С.278 – 279.

4 [André Constant Dorville]. Mémoire d'Azema, diverses Anecdotes des Regnes de Pierre le

[перевидання 1766, 1773, переклади німецькою та російською 1773, 1784 – 1796]⁵, Джорджем Байроном («Мазепа», 1819), Леопольдом і Кювельє («Мазепа, або Тартарський кінь», 1825), Юзефом-Богданом Залеським («Дума Мазепи», 1824), Генрі Мільнером («Мазепа, або дикий кінь Татарії», 1828), Віктором Гюго («Мазепа», 1829), Жолем Ресегіє («Мазепа», 1829), Джоном Пейном («Мазепа або дикий кінь Татарії», 1833), Юліушем Словацьким («Мазепа», 1839), Антоніо Кортезі («Танці Мазепи», 1847), Джеймсом Раймером («Мазепа, або Дикий кінь України», 1850), Томасом Лейсі («Мазепа», 1850), Й[оганом?] Мейером («Мазепа», 1832), Густавом Нієратом («Мазепа, історія», 1842), Г[установом?] Штебніцом («Мазепа», 1844), Андреасом Меєм («Король степів», 1849), Карлом Штарком («Битва під Полтавою», 1855), Адольфом Мютцельбургом («Мазепа», 1860), Рудольфом Готшалем («Мазепа», 1860, 1865), Георгіє Асакі («Мазепа в Молдові», 1859), Генрі Вільямсом («Мазепа, або дикий кінь», 1890), Ван Леєнтом («Мазепа, лев степів», 1875), Альбертом Ейкеном («Індійський Мазепа», 1878), Де Воге, віконтом Е. Мельхіором («Справжня історія Мазепи, 1884), Фредом Уїшоу «Мазепа» (1902), Бертольдом Брехтом («Балада про Мазепу», 1923) та ін⁶. В Англії в ХІХ ст. з'явилося під впливом Байрона 6 подібних творів, в Німеччині – 13 перекладів та 13 переспівів, в Італії – 6 перекладів, у Чехії – 2⁷. Чимало повістей, драм, романів, поем на цю тему видали аноніми⁸. Популярний сюжет про «кошмарний галоп»⁹, розтиражований у багатьох національних літературах, став предметом для детального вивчення як зарубіжних¹⁰,

Grand, Empereur de Russie, & de l'Impératrice Catherine son Epouse. Amsterdam, 1764.

5 Marciuk Ch. Mazeppa: ein Thema der französischen Romantik; Malerei und Graphik 1823 -1827. München; Wien: Profil, 1991. S.21.

6 Дубицький В. Мазепа в західноєвропейських літературах /Тризуб (Париж). 1937. Ч.40 – 41. С.15 – 18; Господин А. Мазепа у світовій літературі. Вінніпег, 1987; Алексєєнко Л. Гетьман Іван Мазепа в літературі: літературно-історичний коментар // Історія України. 2000. № 33. С. 4; Наливайко Д. Мазепа в європейській літературі ХІХ ст.: історія та міф // Слово і час. 2002. №8. С.39 – 48; №9. С. 3 – 17; Лупак Н. М. Роль синтезу мистецтв і компаративного дискурсу в літературній рецепції образу Мазепи. Тернопіль: Монографія. Міжнародні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій, 2005; Коломієць В. Образ Івана Мазепи у фольклорі та літературі // Дивослово. 2006. № 1. С. 8 –13; Лавренчук В. Проблеми рецепції постаті Івана Мазепи в світовому письменстві // Зарубіжна література 2007. №12. С. 10 – 15; Лавренчук В. Постать Івана Мазепи в у світовому письменстві (Художньо-естетичне освоєння життя й діяльності гетьмана в українській літературі ХІХ ст.) // Дивослово. 2008. №1. С. 39 – 43; Лапіна С. Образ гетьмана Івана Мазепи в історії та літературі // Вершини майстерності. Збірник праць, опублікованих у наукових та періодичних виданнях у 2011 році / укл.: С. С. Лапіна, Л. В. Лук'яненко, 2012. Вип. 1. С.94; Коновалова М. М., Грачова Г. М. Гетьман Мазепа у фольклорі і літературі: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2013. 157 с.; Берегова Д. А. Образ гетьмана Мазепи в українській та світовій літературі: типологічні паралелі // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2015. №2. С.20–23.

7 Сидорук І. Мазепа в чужій літературі // Календар свободи на мазепинський рік 1959. Нью Йорк: Видання Українського народного союзу, 1959. С.81.

8 A Modern Mazeppa. Pall Mall Gazette 22 Aug. 1884, 10; Mazeppa: A Burlesque Extravaganza in One Act. London: printed by Thomas Scott, [186_?]; Mazeppa or Bound to Win («A ridiculous one-horse burlesque in Three Hacks»). London: Francis Cowley Burnand, 1885; Mazeppa; or the Wild Horse of the Ukraine. London: E. Lloyd, 1850; Ocean Mazeppa or Found at Last. London: General Publishing (Union Jack Library, No. 12), 1889.

9 Voss T. Mazeppa-Maseppa: migration of a Romantic motif // Tydskrif vir letterkunde. 2012. Vol.49 (2). S.111.

10 Babinski H. The Mazeppa Legend in European Romanticism. New York/London: Columbia University Press, 1974; Sadowska-Guillon I. Mazeppa, héros romantique. Le thème dans les littératures anglaise, française, polonaise et russe // Les Lettres Romanes, 1982. Bd. 36. №. 2. S. 125 – 147; №. 3. S. 235 – 249; №. 4. S. 317 – 341; Tarnavsky L. C. Historicity versus Literary Imagination: Hetman Ivan Mazepa as Protagonist in German Literature. The University of Michigan, 1985; Пеленська Х. Польська легенда про Мазепу // Віднова. 1985. Ч.3. С. 79 – 86; Grob T. Der innere Orient. Mazeppas Ritt durch die Steppe als Passage zum Anderen Europas // Wiener Slavistischer Almanach. 2005. № 56. S. 33 – 86; Sibora B. Le Cheval de Mazeppa: Voltaire, Byron, Hugo, un cas d'intertextualité franco-anglaise. Paris: Harmattan, 2006; Woldan A. Ivan Mazepa in der deutschsprachigen Literatur // Wiener slavistisches Jahrbuch. Wien, 2010. Band 56. S. 141 – 160; Mende J. Mazeppa als literarische Figur der Romantik: Byron, Hugo, Slowackiö. Wien, 2012;

так і вітчизняних¹¹ літературознавців та істориків.

Літературна легенда про Мазепу, прив'язаного до коня, захопила й художників багатьох країн¹².

Така популярність образу Мазепи у мистецтві, літературі викликана не стільки інтригуючими обставинами його молодості, як парадоксом долі гетьмана: після нищівного падіння він усупереч усьому стає керманічем країни.

Романтиків приваблював сюжет зневаження, осуду, розправи над героєм, який, попри це, не занепав духом, а здолав негативний імідж, здобув авторитет у суспільстві і навіть отримав булаву.

*«Падеш... ось край... ще раз зібрав ти свої сили,
Встаєш, ти – володар!»*, –

такими словами закінчив свою поему «Мазепа» Віктор Гюго.

Д. Байрон співчутливо описує гетьмана, виправдовує його вчинки, душевні поривання. Поет вірить у щирість кохання юного Мазепи і Терези. Їхня любов подається як світле почуття, яке стоїть вище тогочасної лицемірної моралі, продажних шлюбів.

Чи ж справді реальний І. Мазепа у молодості зазнав нещасливого кохання і був жорстоко покараний за нього?

Відомості про згаданий вище інцидент поширилися завдяки недоброчливцю І. Мазепи Яну Пасеку, з яким покоєвий мав конфлікт при дворі Яна Казимира. Хоча вони на вимогу короля «помирилися» у 1662 р., все ж неприємний осад від того зіткнення в обох залишився. Саме він дав поштовх уяві талановитого літератора-мемуариста, який, як видно, познущався над своїм кривдником у гротескній формі.

Військова кар'єра у Я. Пасека не склалася. Провівши молодість у походах, будучи в 1662 – 1664 рр. при дворі Яна Казимира, зрештою з 1667 р. він осів у своїй маєтності та став відомим в окрузі як непримиренний скандаліст, учасник 18 судових процесів, при цьому 5 разів отримував вирок у формі баніції (позбавлення прав, вигнання) та 1 раз присуджений до інфамії¹³. Попри такі реалії співжиття із сусідами, життєві негаразди, шляхтич час від часу писав нотатки про участь у військових кампаніях, сеймах, судах, дипломатичних місіях, про зустрічі з відомими діячами Речі Посполитої, ділився різними думками, повчаннями для молоді, додавав у спогади документи, реляції, промови. Крім того, у тексті його мемуарів натрапляємо на оди деяким діячам,

Prymak T. Voltaire on Mazepa and Early Eighteenth Century Ukraine // Canadian Journal of History / Annales canadiennes d'histoire. 2012. Vol. 47. № 2. S.259 – 283; Prymak T. The Cossack Hetman: Ivan Mazepa in History // The Historian. 2014. Vol. 76. Issue 2. P. 237–277.

11 Матвіїшин В. Гетьман Іван Мазепа – романтичний герой у західноєвропейському письменстві. Український літературний європеїзм: [монографія]. К.: Академія. 2009; Луняк С. Козацька Україна XVI – XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. К. Ніжин: Видавель ПП Лисенко М.М., 2012. С.175 – 177; Романтична драма у приємках Гетьманщини // Луняк С. Минуле України в романтичних історіях. Ніжин: «Міланік», 2007. С.90 – 99; Лавренчук В. Інтерпретація образу Івана Мазепи у світовій літературі першої половини XIX століття // Нова педагогічна думка. 2012. №4. С. 69 – 75.

12 Mouilleseaux J.-P. Mazepa. Variations sur un themeromantique. Museedes Beaux Artsde Rouen. Rouen, 1978 [Ausstellungs katalog]; Bailbe J.-M. Mazepa et les artistes romantiques // Annales de la Faculte des letires et sciences humaines d'Aix.1966. T. XL. P. 13 – 40; Marciuk Ch. Mazepa: ein Thema der französischen Romantik; Malerei und Graphik 1823 – 1827. München; Wien: Profil, 1991; Ostrowski J. Mazepa pomiędzy romantyczną legendą a polityką // Przegląd Wschodni. 1992/93. T. II. Z. 2(6). S.359 – 389; Marest N. Les représentations de Mazepa dans les arts du XIX siècle. Le Perray-en-Yvelines, 1993. 203 p.; Ковалевська О. Романтичний герой європейського живопису // Гетьман. Осмислення / Ковалевська О. (упоряд.). Київ: Темпора, 2009. Т.2. С. 218 – 229; Ritz G. Mazepa alsromantische Figurdes Anderen // Polonica. Rossica. Cvčlica. Professoru R. Figuni k 60-letiju. M., 2001. P.58 – 73; Пеленська Х. Образ Мазепи у французькому мистецтві романтизму. Львів: Априорі, 2018.

13 Кайтох В. Заметки о том, как Ян Хризостом Пасек с Москвой воевал // Studia polonoslavica: K 90-летию со дня рождения Е.З. Цыбенко / Под ред. М.М. Громова, О. В. Розинская, О. В. Розинская и др. М.: Издательство Московского университета, 2014. С. 22.

спостереження за погодою, скарги на життя¹⁴. Завершував він укладати цей збірник, в якому «фрагменти слабо з'єднані між собою»¹⁵, правдоподібно в 1690 – 1696 рр¹⁶.

Пасек, який поєднував у своїх спогадах правду з фантастичними вигадками, плітками, і був, за висновком польського літературознавця Олександра Брюкнера, «неймовірним брехуном»¹⁷, вирішив погамувати свою образу на колишнього покоєвого – «з ніг до голови козака» (у Варшаві це звучало зневажливо), який вибився у гетьмани, вдаючись до літературної помсти. Під його пером народилася зневажлива оповідка про любовну пригоду І. Мазепи з дружиною польського шляхтича Фальбовського. Автор не шкодував сатиричних фарб, аби знеславити свого давнього кривдника. За версією Пасека, І. Мазепа мав на Волині село, з якого потай вчашав до дружини сусіда¹⁸. Слуги пана Фальбовського розповіли йому про таємну кореспонденцію, яку носили між коханцями¹⁹. Шляхтич вирішив викрити амурні стосунки дружини-зрадниці. Він перехопив від неї слугу-посланця, який ніс повідомлення І. Мазепі, що чоловік виїхав з дому. Фальбовський змусив вістуну виконувати доручення дружини, а сам дочекався приїзду таємного гостя віддалік від села. Зустрівшись несподівано із молодим шляхтичем, Фальбовський після діалогу з ним зрештою вихопив у нього приховану записку-послання: «А це що за лист?»²⁰ Мазепа намагався викрутитися: мовляв, їде перший раз. Але слуга повідомив, що гість панни був у неї стільки ж раз, скільки він має на голові волосся. Розлючений пан наказав зв'язати Мазепу. У дорозі він лякнув його: «Вибирай смерть!»²¹ Нажаханий коханець почав проситися, аби його не позбавляли життя. Утішений знущаннями та приниженнями, Фальбовський наказав роздягнути свого кривдника «догола, посадив його лицем до хвоста, а задом до конячої голови на його власного коня, знявши з того кульбаку»²². «Руки зв'язали ззаду, а ноги підв'язали під череву коня, – далі не шкодував словесних фарб Я. Пасек. – На бахмата, з природи доволі прудкого, нагукали, вдарили його канчуками та ще й, зірвавши йому з голови ковпак, стрілили над ним кілька разів. Бахмат скочив додому як скажений. А треба було їхати через густі хащі: глід, ліщину, грущину, терни, не просторим шляхом, але стежками. Кінь пам'ятав цю дорогу додому, бо часто тудою ходив, як звичайно буває, коли їздять потай манівцями, а не гостинцем. І треба було по дорозі часто прихилитися, тримаючи віжки в руках, обминати небезпечні, густі місця. Та й тоді, бувало, гілка вдарить часом по голові і одежину роздере. Отже, можна уявити собі, скільки залишилось поранень на голому, сидячому задом до конячої голови тілі, після того, як прудкий і переляканий кінь від страху і болю летів наосліп, куди його ноги несли, аж перебіг ті хащі. (Фальбовський) затримав тих його двох чи трьох прибічних, що їхали (з Мазепою), щоб не було кому його рятувати. (Добравшись додому, Мазепа) весь змерзлий припав до воріт і гукнув: «Сторожу!» Сторож, пізнавши голос, відчинив (ворота), але, побачивши опудало, знов зачинив їх і втік. Мазепа викликав усіх із двору. (Люди) заглядали через ворота, хрестилися. Він заявив, що це справді їхній пан. Вони не вірили. Ледве його пустили, коли вже, пошмаганий і змерзлий, майже не міг говорити»²³.

Те, що Пасек користувався якоюсь пліткою або, як вважає Х. Пеленська, найвірогідніше сам «створив свій власний мотив Іполіта», «образ людини, покараної

14 Софронова Л.А. «Записки» Яна Хризостома Пасека: дневник, роман, энциклопедия. М.: Институт славяноведения РАН, 2014. С.13.

15 Там само. С. 45.

16 Кайтох В. Заметки о том, как Ян Хризостом Пасек с Москвой воевал. С. 22.

17 Marciuk Ch. Mazeppa: ein Thema der französischen Romantik; Malerei und Graphik 1823 – 1827. München; Wien: Profil, 1991. S.20.

18 Pasek J. Ch. Pamiętniki. Wstęp i objaśnienia: Władysław Czapliński; przedmowa: Janusz Tazbir. Warszawa: Iskry, 2009. S.361; Мазепа (из записок Яна Хризостома Пасека) // Русский архив. 1878. Кн. 3. С.346 – 347.

19 Pasek J. Pamiętniki. Warszawa: Fundacja Nowoczesna Polska, 2011. S.123. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki.html>

20 Ibid.

21 Ibid.

22 Ibid.

23 Ibid.S.124;Pasek J. Ch. Pamiętniki. Warszawa, 2009. S.362.

за допомогою коня»²⁴, не підлягає сумніву. Саме тоді у Польщі між 1687 і 1693 рр. Станіслав Морштин зробив перший переклад польською мовою «Іполіта» Сенеки, а в 1696 р. Алан Бардзінський видав польською мовою всі трагедії Сенеки²⁵. Головний герой цього твору звинувачений у перелюбстві і покараний прив'язанням до наляканих коней. У Польщі й до 1687 р. були поширені твори Сенеки, і Пасек міг читати їх в латиномовному оригіналі.

Дослідниця творчості Я. Пасека Л. Сафронова у своїй монографії вважає, що мемуарист часто вдавався до переказу пліток, опирався на художній вимисел: «Уявні діалоги Мазепи з посланцем від пані Фальбовської і з самим Фальбовським він розписує на голоси, тобто наділяє їх словом»²⁶, при цьому «сам Пасек не фігурує тут ні як очевидець, ні як учасник події»²⁷. Вивчаючи сюжети оповідача, дослідниця прийшла до висновку, що роздягати ворогів після бою у тодішніх реаліях «було справою звичною»: «Роздягання, відсутність одягу означало покарання»²⁸.

Наприкінці XIX ст. історик І. Каманін знайшов в архівах своєрідне часткове підтвердження викладеної вище гротесної версії інциденту з життя гетьмана. Це судова справа №753 1674 р. Володимир-Волинського суду володимирського земського судді Яна Загоровського та його молоді чарівної дружини Олени²⁹, до якої вчашав І. Мазепа. За свідченнями пані Щепанівської, яка жила при дворі Загоровських і отримувала подарунки за приховування подробиць таємних спілкувань, усе починалося з його невинних регулярних візитів до маєтку³⁰. І. Мазепа гуляв з Оленою у саду, розмовляючи з нею на різні теми, навіть танцював³¹. Зрештою вони почали усамітнюватися у лісі (щоправда, із утриманкою родини Щепанівською). Гість Загоровських обдаровував Олену – вона отримала від нього срібну з позолотою посудину з бальзамом, діамантову каблучку і кілька турецьких хустин³².

І. Мазепа, за матеріалами суду, настільки захопився чарівною Загоровською, що навіть вирішив убити ненависного їй «мурмула»-чоловіка, закликавши його на поїздку в село Реушки³³ (Ревушки. – Авт). Однак про ці заміри вже свідчила явно зацікавлена утриманка Загоровських Щепанівська, перебування якої при дворі залежало тепер від волі володимирського судді. Він, мовляв, перехопив слугу-посланця з листом І. Мазепи і таким чином викрив зраду дружини та злочинні наміри проти нього. Я. Загоровський як суддя, дбаючи, аби у результаті судового процесу дружина не отримала нічого, забезпечував собі відповідні свідчення про її невірність, чародійство, намагання згубити його. З них виходило, що Загоровська для вбивства свого чоловіка наймала також жовніра Третяка, пана Сурина, знайомого матері Трипольського та інших³⁴. Крім цього, Олена вдавалася до знахарів, чародіїв.

Оскільки згаданий судовий процес проходив у варшавській римо-католицькій консисторії в 1670-их рр.³⁵, це означає, що позивач і відповідачка були католиками, а отже, не мали права розірвати шлюб. Тридентський собор Римської католицької церкви у 1563 р. заборонив розлучення: «Того, що з'єднав Господь, не може роз'єднати людина!»³⁶ Згідно з римо-католицькими церковними канонами, шлюб вважався

24 Пеленська Х. Образ Мазепи у французькому мистецтві романтизму. Львів: Апріорі, 2018. С.34 – 35.

25 Там само. С. 36.

26 Софронова Л.А. «Записки» Яна Хризостема Пасека: дневник, роман, энциклопедия. С.67.

27 Там само. С.93.

28 Там само. С.240.

29 Каманин И. Мазепа и его «прекрасная Елена» // Киевская старина. 1886. Т.ХІ. С.522 – 535.

30 Там само. С.529.

31 Там само.

32 Там само. С.530.

33 Там само.

34 Там само. С.531 – 532.

35 Там само. С.527.

36 Бойко І.Й. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у Галичині в складі

припиненим лише після смерті чоловіка або дружини. У випадку подружньої зради однієї зі сторін згідно з нормами римо-католицької віри духовним судом присуджувалася сепарація, тобто встановлення режиму окремого проживання, припинення особистих та майнових відносин із заборобою вступати у повторний шлюб³⁷. Ця процедура щодо Загоровських була дотримана: Олена у лютому 1675 р. проживала окремо, вона стала сепараткою³⁸. Трагедія панянки та її чоловіка була у тому, що релігійні обмеження не давали їм можливості розлучитись, почати життя у новому шлюбі. Бездітна Олена могла зустрічатися зі своєю симпатією, та вже не могла виїти за неї заміж, поки жив Я. Загоровський. Важко сказати, чи вона з ненависті до нього, чи з відчаю, чи з запаморочливого кохання справді шукала всіляких способів позбавити його життя. Річ у тому, що володимирський суддя теж вживав доступних йому засобів для позбавлення запідозреної у невірності дружини майна. Чим більше було аргументів щодо її зради, тим менше у неї залишалося шансів отримати якусь компенсацію за посаг. Згідно з діючим тоді законодавством, «а якби жону винною визнали, тоді внесення і оправу (віно. – **Авт.**) свою втрачає»³⁹.

Як видно із матеріалів судової справи, на І. Мазепу, який у 1674 р. вже мав родину і потрапив у полон до лівобережних козаків, «вішалось» протиправне діяння як головного призвідця розладу шлюбу. Тип паче, він не міг можливості щось сказати у виправдання. Його лист з компрометуючим змістом (прагнення вбити суддю) фігурував лише у зізнанні свідка, але, що важливо, ним не козирили як найважливішим документом-доказом, хоча за вміщену в ньому погрозу та намір винуватця могли судити. Водночас ревнивий та покривджений Я. Загоровський «для повноти картини» звинувачував свою дружину у таємних зносінах із Убишем (посилав їй каблучку у листі), белзьким воєводою Дмитром Вишневецьким (той щедро обдаровував-підкуплював втаємничених придворних золотими червінцями)⁴⁰. Особа останнього у цьому сюжеті інтригуюча та визначальна. Ця людина була помітною у політичному житті Речі Посполитої. Учасник битв із повсталим козацтвом, турецькими, шведськими військами, підрозділами семигородського князя Юрія II Ракоці 1 березня 1668 р. став у віці 36 років польним гетьманом⁴¹, а в 1676 р. – великим коронним гетьманом⁴². Йому важко було приховати свої переміщення регіонами – адже зник до шикву, прислуги, пошту. Навряд чи він міг собі дозволити самому їхати конем якимись лісними хашчами у невідомість, аби потрапити на випадкову зустріч із панянкою, яку десь вполював на балу чи якихось урочистостях. Проте він мав чимало у своєму почті шляхтичів, які залюбки виконували його примхи (скажімо, той же Убиш).

Зазначимо, що І. Мазепа та Д. Вишневецький хоч і належали до різних суспільних прошарків, але водночас добре знали одне одного. Їх пов'язували свого часу спільними клопотами Біла Церква та Степан-Адам Мазепа. Найголовніше те, що І. Мазепа учився коштом білоцерківського старости Д. Вишневецького. У цьому зв'язку не виключаємо, що швидше всього колишній покоєвий забезпечував таємні зустрічі свого покровителя після 1668 р. (того року померла його дружина Маріанна⁴³, до 10 травня 1671 р. він був у статусі вдівця) з чарівною Оленою, передавав від нього листи, коштовні подарунки.

польського королівства (1349 – 1569) // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2007. Том 20 (59). №2. С.30.

37 Онишко О.Б. Розірвання шлюбу за шлюбно-сімейним законодавством Другої Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.) // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. №3. С.2 – 3.

38 Каманин И. Мазепа и его «прекрасная Елена». С.527.

39 Артикул 20. Про розлучення подружжя перед судом духовним // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т.ІІІ. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Кн.2. / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. С.206.

40 Каманин И. Мазепа и его «прекрасная Елена». С.529.

41 Лисенко С. Білоцерківський староста Дмитро-Юрій-Януш Корибут князь Вишневецький (1631-(1663-1682)-1682) // Правобережний щорічник. 2002. №1. С.48.

42 Там само. С.50.

43 Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895. S. 573.

У всякому разі дуже мало ймовірно, що вчорашній придворний Яна Казимира мав у Володимирському повіті при собі достатньо коштовних цінностей, аби ними щедро обдаровувати утриманку Щепанівську (соболева шапка, червоні злоті⁴⁴) та О. Загоровську (золоті прикраси). Так, станом на 1668 р. у володіння І. Мазепи перейшла батьківська спадщина (Мазепинці, Триліси). Проте в умовах руїни навряд чи ці села давали прибуток. Це була документально підтверджена власність у неспокійно-бунтівливому регіоні. Зрозуміло, колишній покоєвий мав якісь заощадження і міг ними у такий спосіб розпоряджатися, витрачаючи останнє на любов.

Поблизу Загорова були у власності села Загоровських (Хорев, Кути, Кремеш), Радогоських (Радовичі), Порицьких-Збараських (Риковичі, Колона, Топилище, Порицьк, Старий Порицьк), Собеських (Дорогинич), Глембоцьких (Конюхи), Козик (Замличі, Жашковичі), Заславських (Козлов, Старосілля, Локачі, Заячиці, Крухиничі, Луковичі)⁴⁵. Мазепа міг проживати у Курцевичів, пов'язаних з ним одним гербом, у Ягідному (69 км від Загорова), Дулібах (75 км), Туричанах (77,4 км). Зрештою з ним пов'язують Маковичі, які були за 35 км від місця проживання Загоровських. Але це все дуже далеко вата та втомливо, аби часто їздити конем на побачення.

Водночас його благодійник щось прикупляв, щось продавав, щось отримував у спадок. Лише у Володимирському повіті Вишневецькі мали 6 населених пунктів⁴⁶, зокрема Яковичі за 11 – 15 км (в залежності яким шляхом добиратися) від Загорівського монастиря. Одруження Д. Вишневецького 10 травня 1671 р. з Теофілою Заславською⁴⁷, батько якої помер ще 1656 р.⁴⁸, дало йому можливість бувати у численних маєтках юної дружини та її брата Олександра-Януша. Ці маєтності стояли впритул до сіл Загоровських. Магнат не дуже притримувався суспільної моралі. Так, король Я. Собеський повідомляв своїй дружині, що Д. Вишневецький «забавлявся» у панни Конкордії⁴⁹. Напевне, під час продовження навчання у вищих зарубіжних закладах І. Мазепа повертався на літо до одного з найбагатших землевласників Речі Посполитої, спонсора-магната, якийсь час був у нього ад'ютантом, виконуючи делікатні доручення. Швидше за все, саме у такий ролі він з'явився на Волині, бо зачарувати Олену своєю красномовністю, добрими манерами він міг, але дати їй високий статус, престижне становище, зробити володаркою великих країв тоді у нього не стачило ні засобів, ні сили, ні можливостей.

Тому зовні для слуг Мазепа «засвітився» як палкий коханець, управний танцюрист-спокусник, хоча, на нашу думку, він сумлінно виконував доручення, наприклад, передаючи кореспонденції свого благодійника, облаштовуючи таємні зустрічі у лісі патрона та його улюблениці. Таке могло бути. Як міг бути і варіант закоханості посланця.

Але, як би там не було, І. Мазепа та князь Д. Вишневецький сюжетно «зустрілися», так би мовити, поблизу знаменитого Загорівського монастиря не випадково за якимось дивним збігом на прощі чи молінні. Білоцерківський староста добре знав батька свого підопічного, довіряв першому в свою відсутність займатися справами Білоцерківського староства, послав його сина на навчання. Вони не могли між собою «ділити» Олену Загоровську або «передавати» її один одному. У судовій справі обидва фігурують як рівноправні коханці. Проте з матеріалів випливає, що «участь» Д. Вишневецького намагався пом'якшити навіть підстароста Загорівського⁵⁰. Отже, з

44 Каманин І. Мазепа и его «прекрасная Елена». С.530.

45 Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. К.: Комісія історично-географічна Всеукраїнської академії наук, 1930. С.78 – 88.

46 Там само. С.79.

47 Лисенко С. Білоцерківський староста Дмитро-Юрій-Януш Корибут князь Вишневецький (1631-(1663-1682)-1682) // Правобережний щорічник. 2002. №1. С.52.

48 Władysław Dominik Zasławski-Ostrogski. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Dominik_Zas%C5%82awski-Ostrogski

49 Даневская И. Чем развлечься галицкому шляхтичу перед воостанием Хмельницкого // <https://was.media/2018-03-27-chem-razvlechsja-galickomu-shljahtichu/>

50 Каманин І. Мазепа и его «прекрасная Елена». С.529.

одного боку, Я. Загоровський хотів якнайдошкульніше допекти своїй дружині-зрадниці, позбавивши її майна, маєтностей та фінансових компенсацій. А з другого боку, йому було не вигідно роздмухувати конфлікт із впливовим урядовцем та магнатом Речі Посполитої. Адже останній міг нашкодити більше.

Ще така деталь. Згідно із судовою справою, О. Загоровська мала переконати поїхати Я. Загоровського до Ревушків (за 35 км від Загорова), а в дорозі на нього повинні були напасти. Зазначимо, що цей шлях пролягав через маєтності Д. Вишневецького (Яковичі, Хоростів), тому, як мовиться, стає зрозумілим, хто міг всі ці крайнощі передбачати та планувати.

Ф. Уманець сумнівався, що цей загалом типовий «нормальний шлюборозлучний процес» лів в основу спогадів Я. Пасека, бо, мовляв, випадок, про який він писав, «очевидно, був скандалом на всю Польщу»⁵¹. Зауважимо на це, що гіперболізовану скандальність інцидентів все ж таки надало перо недруга Мазепи. Пасек, як мовиться, з мухи зробив слона. Дізнавшись з третіх чи четвертих вуст про якісь вторинні відомості, плітки про розлучну справу, він дав волю своїй уяві.

На спільність же фабульної основи фантазії Пасека і реального судового процесу вказує зізнання свідка з боку Загоровського про перейнятий лист від Мазепи. Перехоплює листування закоханих і пасеківський Фальбовський. Така спільна об'єднуюча деталь малоімовірна в інтимному житті одного й того ж героя.

Схоже, Я. Пасек, дізнавшись про цей давній інцидент, не знаючи справжнього кривдника-роздягача Мазепи, вирішив у щоденнику «поквитатися» не тільки з колишнім покоевим, але й з реальним Фальбовським, звівши їх «докупи».

Станіслав Фальбовський згадується у джерелах у 1662 р.⁵², 1674 р.⁵³, як волинський зем'янин⁵⁴. Як і Я. Пасек, він славився скандальною харизмою, «не завжди був у згоді з правом», його правопорушення навіть розглядалися на сеймі⁵⁵.

Автор мемуарів відносить цей любовний інцидент «по пам'яті» до 1663 р. Проте 14 травня 1669 р. І. Мазепа вносив у володимирські гродські книги підтвердження надання Яном Казимиром його батьку і нащадкам села Мазепинці у власність⁵⁶. Ми поділяємо думку Ф. Уманця про те, що «всі ці стосунки почалися і кінчилися в тому ж 1669 році», бо вони «за властивістю своєю, не можуть довго продовжуватися»⁵⁷. Це ж збігається і з роками початку холостякування Д. Вишневецького.

Плітка про І. Мазепу як невдалого коханця, очевидно, поширилася завдяки Я. Пасеку у 1687 – 1690-их рр. у польських верхах, коли колишній покоевий та чернігівський підчаший став гетьманом. Якби цю резонансну історію знали в Україні, то вона б проявилася у численних дописах на гетьмана, оскільки такі пікантні подробиці колишнього буття керманіча його знеславлювали, були б причиною на-смішок. Зрештою ні В. Кочубей, ні опозиційні старшини, які брали участь у походах на терени польських воєводств, не скористалися такою сенсаційною викривальною інформацією. А це означає, що легенда мала дуже локальне поширення навіть у часи правління І. Мазепи. Нею навіть не скористалася московська дипломатія у Варшаві після переходу гетьмана із своїми однодумцями на бік Карла XII. Тобто російський резидент у Польщі Олексій Дашков, який знав усі місцеві плітки, міркування, настрої польських діячів, слав у листопаді 1708 р. царським урядовцям поради, як

51 Уманець Ф. Гетман Мазепа: историческая монография. С.-Петербург: Тип. М. Меркушева, 1897. С.22.

52 Herbarz polski Kaspra Niesieckiego, S. J. Powięk s zony dodatkami z późniejszy chautorówręko pismów, dowodów, urzędowy chiwy dany przez Jana Nep. Bobrowicza. W Lipsku, 1839. T.IV. C.12; Volumina legium. Petersburg, 1860. T.IV. S.407.

53 Suffragia woiewodztw... // Volumina legium. Petersburg, 1860. T.V. S.154.

54 Mazepa. Noty historyczne // Biblioteka Warszawska. Warszawa, 1855. T.I. S. 343.

55 Там само.

56 Руліковський Е. Мазепинці / Малознані дослідницькі роботи (підготовка до друку і передмова С.Павленка, переклад з польської М.Данилюка) // Сіверянський літопис. 2006. №3. С.86.

57 Уманець Ф. Гетман Мазепа: историческая монография. С.23.

знеславити керманича України «для его (Мазепи. – *Авт.*) оболганія»⁵⁸, не мав у своєму розпорядженні пасеківського компромату. Адже він міг би бути виграшним в агітаційно-маніфестній війні для російського фронту.

Тим часом французький посол при дворі Станіслава Лещинського в 1707 – 1710 рр. маркіз Жан-Луї д'Юссон де Боннак (1672 – 1738) був одним із перших фіксаторів цієї пасеківської байки⁵⁹. Наприклад, у мемуарах він зазначив: «Мазепа упадав біля однієї дами високого походження. Чоловік цієї дами, помітивши їхні стосунки, попередив Мазепу, щоб той припинив свої візити, але Мазепа не зважав на його попередження, і ревнивець помстився за свою ганьбу. Він звелів роздягнути Мазепу догола, намастити його медом та обсипати пір'ям. Потім його прив'язали до коня і відпустили на волю. Сором, якого зазнав Мазепа, не дозволив йому повернутися додому й показатися перед своїми друзями. Він поспішив на Україну»⁶⁰.

До нас дійшло кілька версій інциденту 1669 р. у різних інтерпретаціях оповідачів. Словацький учасник походу Карла XII, пастор Д. Крман писав у своєму щоденнику: «Згадаю при цьому подію, про яку я згодом довідався з різних джерел і від різних людей. Іван Мазепа у своїй молодості служив при дворі польського короля у якогось визначного королівського міністра, який його застукав при перелюбстві з його дружиною. За це його вкинули у велику бочку, наповнену текучою смолою. Коли його витягли, вкинули до пір'я, яке цупко обліпило все його тіло. Потім його, оберненого обличчям до хвоста, посадили на коня, зв'язавши ноги під кінським черевом. Так він, подібний до огидної потвори, промчав на коні дев'ять миль, аж поки його не занесло до якогось знайомого йому шляхтича. В нього він випросив одягу і, зганьблений, поїхав не до Польщі, в якій родився, а до Козакії, яка прославлена істориками як пристановище злочинців, злодіїв і найстрашніших розбійників. Але тому, що він був шляхетського духа, Царська Величність, після смерті його попередника, призначила його воєводою козаків»⁶¹.

Деяко інші подробиці зафіксував польський мемуарист-хронікер Еразм II Отвіновський (між 1696 – 1728 рр.): «а Мазепа вчащав у Белзькому воєводстві до сусідової дружини», за що його роздягнули, вимазали липкою смолою, обсипали пір'ям і прив'язали повернутим головою до хвоста степового коня, який привіз коханця аж на ярмарок в Україну⁶². Як видно, частково у цій плітці залишився й слід від белзького воєводи, який після смерті 28 липня 1682 р.⁶³ став менш резонансною постаттю, ніж його підлеглий І.Мазепа.

Фольклорний переказ про вищезгаданий інцидент не пізніше 1760 р. записала від шляхтича Якубовського польська мемуаристка Саломея Пільштин-Русецька⁶⁴: «...Мазепа кохав одну заможну шляхтянку, яка жила неподалік, півмилі від нього, а був той Мазепа молодим чоловіком, зграбним, мужнім і ученим, бо у школу ходив, [...] і часто там у тої пані бував. Довідався про це чоловік тієї шляхтянки і підслідкував,

58 Письмо Дашкова Г.Головкину (20 ноября 1708 г.) // Письма и бумаги императора Петра Великого. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1951. Т. 8. Вып. II. С. 877.

59 Луняк Є. Козацька Україна XVI – XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. К. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. С. 174.

60 Енсен А. Мазепа / Переклад зі шведської Н. Іваничук; наукова редакція, передмова та примітки Б. Якимовича. К.: Український письменник, 1992. С. 97; Bonnac J.-L. d'Usson, marquis de. Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople par le Marquis de Bonnac. – P.: Ernest Leroux, 1894. 370 p.

61 Крман Д. Подорожній щоденник (Itinerarium 1708 – 1709) / Пер. зі словацької: О. Булах, Г. Булах; впорядкування й прим. М. Неврлого. К.: Вид. центр «Просвіта»; Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. С. 35.

62 Otwinowski E. Dzieje Polski Pod Panowaniem Augusta II. Od Roku 1696 – 1728. Krakow, 1849. S. 169.

63 Лисенко С. Білоцерківський староста Дмитро-Юрій-Януш Корибут князь Вишневецький (1631-(1663-1682)-1682). С. 52.

64 Набитович І. Плітки, поголоски, пересуди та перекази XVIII ст. як елемент історії повсякденності: образи українських гетьманів у романі Саломеї Пільштин-Русецької Авантюри майго жыцця // Studia Białorutenistyczne. 2015. №9. С. 136.

коли він роздягнеться і зброю зніме. Після того цей чоловік напав на нього зі своїми прислужниками, роздягнув його догола й люто побив батогами; потім обмастив медом, викачав у гусячому пір'ї й на коня задом наперед посадив, руки назад зв'язав, а ноги – під конем. Коня він наказав вивести на дорогу. Ось так він (Мазепа. – Авт.) серед білого дня у своє село приїхав... І був той Мазепа гарним на вигляд, розумний, освічений, при цьому знав кілька мов [...]»⁶⁵

Амурна походенька сановитого владця Речі Посполитої чудово вписалася у життєпис іншого гетьмана. Незважаючи на те, що він, швидше всього, був у тій ситуації утаємниченим пішаком, постраждалим за інтереси магната-благодійника, у подальшому вона додала його біографії блиску, нестандартності, своєрідності, карколомної популярності, як мало кому із вождів.

References

[VOLTAIRE]. (1731). Histoire de Charles XII. Roi de Suede, par Mr. de V***. A Basle. Christophe Revis. 2 vols.

[André Constant Dorville]. (1764). Mémoire d'Azema, diverses Anecdotes des Regnes de Pierre le Grand, Empereur de Russie, & de l'Impératrice Catherine son Epouse. Amsterdam.

Aleksieienko, L. (2000). Hetman Ivan Mazepa v literaturi: literaturno-istorychnyi komentar. Istoriiia Ukrainy, 33, p.4.

Babinski, H. (1974). The Mazeppa Legend in European Romanticism. New York/London: Columbia University Press.

Bailbe, J.-M. (1966). Mazeppa et les artistes romantiques. *Annales de la Faculte des letires et sciences humaines d'Aix*. T. XL, p. 13 – 40.

Baranovych, O. (1930). Zaliudnennia Volynskoho voievodstva v pershii polovyni XVII st. Kyiv, Ukraine: Komisiia istorychno-heohrafichna Vseukrainskoi akademii nauk.

Berehova, D. A. (2015). Obraz hetmana Mazepy v ukrainskii ta svitovii literaturi: typolohichni paraleli. Naukovyi visnyk MNU imeni V.O.Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo), 2, p. 20 – 23.

Boiko, I.I. (2007). Pravove rehuliuвання shliubno-simeinykh vidnosyn u Halychyni v skladi polskoho korolivstva (1349 – 1569). Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho. Seryia «Iurydycheskye nauky». Tom 20(59), 2, p.30.

Bonnac, J.-L. (1894). d'Usson, marquis de. Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople par le Marquis de Bonnac. P.: Ernest Leroux.

Danevskaia Y. (2018). Chem razvlechsia halytskomu shliakhtychu pered voostanyem Khmelnytskoho. URL: <https://was.media/2018-03-27-chem-razvlechsja-galickomu-shljahhtichu/>

Dubytskyi V. (1937). Mazepa v zakhidnoevropeiskykh literaturakh. Tryzub (Paryzh), ch.40-41, p.15 – 18.

Grob, T. (2005). Der innere Orient. Mazeppas Ritt durch die Steppe als Passage zum Anderen Europas. Wiener Slawistischer Almanach., 56, s. 33–86.

Herbarz polski Kaspra Niesieckiego, S. J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów rękopismów, dowodów, urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. (1839). T.IV.W Lipsku.

Hospodyn, A. (1987). Mazepau svitovii literaturi. Vinnipeh, Kanada.

Kaitokh V. (2014). Zаметky o tom, kak Yan Khryzostom Pasek s Moskvoy voeval. Studia polonoslavica: K 90-letiyu so dnia rozhdeniya E. Z. Tsybenko. Moskva, Rossyia: Yzdatelstvo Moskovskoho unyversyteta.

Kamanyn Y. (1886). Mazepa i eho «prekrasnaia Elena». Kyevskaia staryna. T. XI, p. 522–535.

Kolomiiets, V.(2006). Obraz Ivana Mazepy u folklori ta literaturi. Dyvoslovo, 1, p. 8 – 13.

65 Pilsztynowa S. Awantury majhożycia, pierakł. M. Chaustowicz. Minsk: Mastackaja litaratura, 1993. S. 155 – 156.

- Konovalova, M. M., Hrachova, G. M. (2013). *Hetman Mazepa u folklori i literaturi: monohrafiia*. Donetsk, Ukraine: Noulidzh.
- Kovalevska, O. (2009). *Romantychnyi heroi yevropeiskoho zhyvopysu. Hetman. Osmyslennia T.2*. Kyiv, Ukraine: Tempora.
- Krman, D. (1999). *Podorozhnii shchodennyk (Itinerarium 1708 – 1709)*. Kyiv, Ukraine: Vyd. tsestr «Prosvita»; Vydavnytstvo im. Oleny Telihi.
- Lavrenchuk V. (2012). Interpretatsiia obrazu Ivana Mazepy u svitovii literaturi pershoi polovyny XIX stolittia. *Nova pedahohichna dumka*, 4, p.69 – 75.
- Lavrenchuk, V. (2007.) *Problemy retseptsii postati Ivana Mazepy v svitovomu pysmenstvi. Zarubizhna literatura*, 12, p. 10 – 15.
- Lavrenchuk, V. (2008). *Postat Ivana Mazepy u svitovomu pysmenstvi (Khudozhno-estetychne osvoiennia zhyttia y diialnosti hetmana v ukrainskii literaturi XIX st.)*. *Dyvoslovo*, 1, p. 39 – 43.
- Luniak, Ye. (2007). *Mynule Ukrainy v romantychnykh istoriakh*. Nizhyn, Ukraine: «Milanik».
- Luniak, Ye. (2012). *Kozatska Ukraina XVI – XVIII st. u frantsuzkykh istorychnykh doslidzhenniakh*. K. – Nizhyn, Ukraine: Vydavets PP Lysenko M.M.
- Lupak, N. M. (2005). *Rol syntezu mystetstv i komparatyvnoho dyskursu v literaturnii retseptsii obrazu Mazepy*. Ternopil, Ukraine: Mizhnatsionalni horyzonty i komparatyvistychnyi dyskurs suchasnykh literaturoznavchykh studii.
- Lysenko, S. (2002). *Bilotserkivskiy starosta Dmytro-Yurii-Yanush Korybut kniaz Vyshnevetskyi (1631 – (1663 – 1682) – 1682)*. *Pravoberezhnyi shchorichnyk*, 1, p.48.
- Marciuk, Ch. (1991). *Mazepa: ein Thema der französischen Romantik; Malerei und Graphik 1823 – 1827*. München; Wien: Profil.
- Marest, N. (1993). *Les représentations de Mazepa dans les arts du XIX siècle*. Le Perray-en-Yvelines.
- Matviishyn, V. (2009) *Hetman Ivan Mazepa – romantychnyi heroi u zakhidnoievropeiskomu pysmenstvi. Ukrainskyi literaturnyi yevropeizm*. Kyiv, Ukraine: Akademiia.
- Mazepa (yz zapysok Yana Khryzostoma Passeka) (1878). *Russkyi arkhiv*. Kn. 3, p.346–347.
- Mazepa. *Noty historyczne (1855)*. Biblioteka Warszawska. T.I. Warszawa.
- Mende, J. (2012). *Mazepa als literarische Figur der Romantik: Byron, Hugo, Słowackiju*. Wien.
- Mouilleseaux, J.-P. (1978). *Mazepa. Variations sur un themeromantique*. Museedes Beaux Arts de Rouen. Rouen, [Ausstellungs katalog].
- Nabytovych, I. (2015). *Plitky, poholosky, peresudy ta perekazy XVIII ct. yak element istorii povsiakdennosti: obrazy ukrainskykh hetmaniv u romani Salomei Pilshtyn-Rusietskoi Avantury maiho zhyttia*. *Studia Białorusinistyczne*, 9, p.136.
- Nalyvaiko, D. (2002). *Mazepa v yevropeiskii literaturi XIX st.: istoriia ta mif*. *Slovo i chas*, 8, 39 – 48; 9, p. 3 – 17.
- Nebeliuk, M. (1987). *Mazepa v otsyntsi Voltera*. *Ukrainskyi istoryk*, 1–4, p.72.
- Onyshko, O.B. (2008). *Rozirvannia shliubu za shliubno-simeinym zakonodavstvom Druhoi Rechi Pospolytoi (1918–1939 rr.)*. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, p. 2–3.
- Ostrowski, J. (1992/93). *Mazepa pomiędzy romantyczną legendą a polityką*. *Przegląd Wschodni*. T.II. Z, 2(6), s.359 – 389.
- Otwinowski, E. (1849). *Dzieje Polski Pod Panowaniem Augusta II. Od Roku 1696 – 1728*. Krakow.
- Pasek, J. *Pamiętniki*. Warszawa: Fundację Nowoczesna Polska, 2011. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki.html>.
- Pelenska, Kh. (1985). *Polska lehenda pro Mazepu*. *Vidnova*, ch.3, p.79–86.
- Pelenska, Kh. (2018). *Obraz Mazepu frantsuzkomu mystetstvi romantyzmu*. Lviv, Ukraine: Apriori.

- Pilsztynowa, S. (1993). *Awantury majho zycia, pierakł. M. Chaustowicz. Minsk: Mastackaja litaratura.*
- Prymak, T. (2012). *Voltaire on Mazepa and Early Eighteenth Century Ukraine / Canadian Journal of History/Annales canadiennes d'histoire. Vol.47, 2, s. 259–283.*
- Prymak, T. (2014). *The Cossack Hetman: Ivan Mazepa in History.The Historian. Vol. 76. Issue 2,p. 237-277.*
- Pysma y bumahy ymperatora Petra Velykoho (1951).T. 8.Vyp. II. Moskva, Rossyia: Yzd-vo Akademyy nauk SSSR.*
- Ritz, G. (2001). *Mazepa als romantische Figurdes Anderen. Polonica. Rossica. Cvclica. Professoru R. Figuni k 60-letiju. Moskow, p. 58 – 73.*
- Rulikovskiy, E. (2006). *Mazepyntsi / Maloznani doslidnytski roboty (pidhotovka do druku i peredmovva S.Pavlenka, pereklad z polskoi M.Danyliuka). Siverianskyi litopys, 3, p.86.*
- Sadowska-Guillon, I. (1982). *Mazeppa, héros romantique. Le thème dans les litté- ratures anglaise, française, polonaise et russe. Les Lettres Romanes. Bd. 36, 2, s. 125–147; 3, s. 235 – 249; 4, s.317 – 341.*
- Sibora, B. (2006). *Le Cheval de Mazeppa: Voltaire, Byron, Hugo, un cas d'intertextualité franco-anglaise. Paris: Harmattan.*
- Sofronova, L.A. (2014). *«Zapysky» Yana Khryzostema Paseka: dnevnyk, roman, ent- syklopedyia. Moskva, Rossyia: Ynstytut slavianovedenyia RAN.*
- Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho (2004). T.III. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku. Kn.2. Odesa, Ukraine: Yurydychna literatura.*
- Suffragia woiewodztw...(1860). T.V. Volumina legium. Petersburg.*
- Sydooruk, I. (1959). *Mazepa v chuzhii literaturi. Kalendar svobody na mazepynskiy rik 1959. Niu York, SShA:Vydannia Ukrainskoho narodnoho soiuзу.*
- Tarnavsky, L. C. (1985). *Historicity versus Literary Imagination: Hetman Ivan Mazepa as Protagonist in German Literature. The University of Michigan.*
- Umanets, F. (1897). *Hetman Mazepa: ystorycheskaia monohrafyia. S.-Peterburh, Rossyia: Typ. M. Merkusheva.*
- Voltaire. (1802). *Histoire de Charles XII, roi de Suede. P: De l'imprimerie et de la fonderie stereotypes de Pierre DIDOT l'aîné, et de Firmin DI DOT.*
- Volumina legium. Petersburg, 1860. T.IV.*
- Voss, T. (2012). *Mazeppa-Maseppa: migration of a Romantic motif. Tydskrifvirlet- terkunde. Vol. 49 (2), s.111.*
- Władysław Dominik Zaslowski-Ostrogski. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Dominik_Zas%C5%82awski-Ostrogski.
- Woldan, A. (2010). *Ivan Mazepa in der deutschs prachigen Literatur. Wiener slavist- isches Jahrbuch. Wien, Band 56, s.141–160.*
- Wolff, J. (1895). *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa.*
- Yensen, A. (1992). *Mazepa. Kyiv, Ukraine:Ukrainskyi pysmennyk.*
- Z ukrainoznavchoho dorobku Voltera /Opys Ukrainy ta povidomlennia pro Mazepu v «Istorii Karla XII» Voltera. Luniak Ye. (2013) Kozatska Ukraina XVI – XVIII st. ochyma frantsuzkykh suchasnykiv: khrestomatiia. Nizhyn,Ukraine: NDU im. M. Hoholia.*

Павленко Сергій Олегович – шеф-редактор наукового журналу «Сіверянський літопис» (Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, Україна), e-mail: pavlenkoso1955@gmail.com.

SerhiyPavlenko – Chief editor of scientific magazine «The Severian Chronicle» (Chernihiv, Getmana Polubotka st., 53, 14013, Ukraine), e-mail: pavlenkoso1955@gmail.com.

Serhiy Pavlenko

A new version about the reasons for Ivan Mazepa being mentioned in the lawsuit concerning the betrayal of her husband by Olena Zahorovska

Hetman Ivan Mazepa is well known in Europe and other continents thanks to the works of famous writers and artists. They were attracted by the love story of his youth, the failures, the downs and the ups of the maceholder. The author, studying the realities of the 1660s, came to the conclusion that, most probably, thirty-three-year-old Mazepa was an intermediary in the relations of his sponsor, the starosta (community elder) of Bila Tserkva, prince Dmytro Vyshnevetskyi, with the married Olena Zahorovska.

She could not divorce her unloved husband because Catholics were forbidden to do so. Mazepa used to bring her precious gifts not from himself but from a magnate, famous in Poland. After studying in Europe for sponsor money, he could not have so much gold and silver as to try to gain favor of his beloved woman and her servants. However, the fiction, diffused by memoirist Jan Pasek, played a generally positive role in spreading information about the difficult fate of the Ukrainian ruler. It added intrigue, uniqueness to his biography. Therefore, it stands to reason that he became the hero of many poems, plays, novels.

Keywords: *Mazepa, Olena Zahorovska, love, Dmytro Vyshnevetskyi, betrayal, marriage, gifts.*

Дата подання: 14 вересня 2019 р.

